

Studije

Pregledni članak UDK 111.582(045)

doi: [10.21464/f45306](https://doi.org/10.21464/f45306)

Primljeno 26. 4. 2025.

Sibel Halimi

Sveučilište »Hasan Prishtina«, Filozofski Fakultet, Ul. Eqrem Çabej 21, XK–10000 Prishtina
sibelhalimi@gmail.com

Tijelo i ljepota u kombinaciji dviju ključnih teorijskih perspektiva

Sažetak

Ovaj rad razmatra koncepte tijela i ljepote polazeći od dviju ključnih teorijskih perspektiva: konstruktivističke i feminističke. Konstruktivizam polazi od stajališta da se tijelo i ljepota oblikuju kroz procese socijalizacije te da su međusobno uvjetovani u specifičnim kulturnim i povijesnim kontekstima. S druge strane, feministička perspektiva kritički analizira standarde i norme vezane uz tijelo i ljepotu, ističući kako su potonji standardi često oblikovani pod utjecajem patrijarhalnih struktura moći. Feministička teorija stoga promiče svijest o raznolikosti, uključujući rod i spol u razumijevanje percepcije tijela i ljepote. Cilj je ovog rada, kroz kombinaciju ovih dviju perspektiva, ponuditi dublje i složenije razumijevanje pojmova tijela i ljepote – prepoznajući raznovrsnost iskustava i interpretacija, kao i utjecaj društvenih struktura moći i rodnog identiteta.

Ključne riječi

tijelo, seksualnost, patrijarhat, dualnost, modernost, tradicionalizam, ljepota, izgled, rod

1. Tijelo i um

Michel Foucault, u jednoj od svojih radio-predavanja *Le Corps utopique* (hrv. *Utopijsko tijelo*),¹ nudi poetski *tour de force* u problematiziranju tijela. U ovom predavanju, tijelo nije postavljeno negdje u pozadini, nego zauzima središnju ulogu – ta »marginalizacija« tijela proizlazi iz određenih komponenti koje su sastavni dio različitih kultura diljem svijeta. Prva je od njih primat duše – njezina bjelina i vječnost – nasuprot tijelu koje je tamno i privremeno;

1

Ova radijska predavanja Michela Foucaulta održana su 1966. godine. Englesku verziju prevela je Lucia Allais u suradnji s Caroline A. Jones i Arnoldom Davidsonom. Cjeloviti tekst možete pronaći u: Michel Foucault,

»Utopian Bodies«, u: Caroline A. Jones (ur.), *Senosorium. Embodied Experience, Technology, and Contemporary Art*, MIT Press, Massachusetts 2006., str. 229–234.

druga je smrt i proces mumifikacije u Egiptu; a treća je magija, žrtva i sakralnost, prisutne u brojnim kulturama.² Sve te perspektive, međutim, nalaze se unutar razmjene u okviru političke ekonomije tijela. Sve kulture iznova su otkrile tijelo kao aktera u izgradnji pripovijesti, narativa i identiteta. Kako uočava Foucault, putanja te konstrukcije vodi od Prometeja do Gulivera. U ovom *tour de force*-u, on nam pruža kontra-naraciju, provokativnu i intrigantnu, koja otvara prostor za refleksiju o tijelu. Utopijsko tijelo ono je iz čega se određuju događaji, ali i u čemu pronalazimo latentno širenje stvari. Po Foucaultovu mišljenju, sve naše utopije moguće su putem tijela – kroz ponašanje, odijevanje, modifikaciju i brigu o tijelu – što tijelo čini »nultom točkom«, ili kako on kaže:

»Tijelo je nulta točka u svijetu. Tamo gdje se susreću putovi i prostori, tijelo nije nigdje. Ono je u samom srcu svijeta, taj mali utopijski jezgreni prostor iz kojega sanjam, govorim, krećem se, zamišljam, percipiram stvari u njihovu prostoru, i također ih negiram neodređenom snagom utopija koje zamišljam. Moje tijelo je poput Grada Sunca. Ono nema mjesta, ali upravo iz njega izviru i zrače sva moguća mjesta, stvarna i utopijska.«³

U tijelu se održava i vidljiva i nevidljiva strana; tijelo zauzima nepomično mjesto našeg bivstvovanja. Stoga ponovno otkrivanje tijela znači, u krajnjoj liniji, ponovno otkrivanje svijeta. Inspiriran literarnom magijom Prousta, Foucault započinje svoje predavanje poetičnim i provokativnim tonom, opisujući buđenje iz sna i pokret koji ostvaruje vlastitim tijelom. On završava prvi paragraf predavanja riječima koje dodatno rasvjetljavaju našu perspektivu o tijelu:

»Moje tijelo – ono je suprotnost utopiji: ono što nikada nije pod drugim nebesima. To je apsolutno mjesto, mali djelić prostora u kojem sam, doslovno, utjelovljen. Moje tijelo, nemilosrdno mjesto.«⁴

Ovo Foucaultovo izlaganje, iako dijelom pod utjecajem fenomenologa Mauricea Merleau-Pontyja, jasno ističe važnost tijela i nastoji rekonfigurirati način na koji o tijelu promišljamo u društvenim znanostima. U kontekstu ovog rada, foucaultovski pogled na tijelo od temeljne je važnosti jer se razlaže u dva pravca ove analize: *konstruktivistički* i *feministički*. No, prije nego prijedemo na središnju tezu rada, potrebno je skicirati neka povijesna razdoblja koja su obilježila intenzivan odnos između tijela i uma – jednu od najdubljih tema u povijesti mišljenja. Slijedeći Foucaultovu analizu, ne nalazimo jednoznačnu i fiksnu definiciju *tijela*. U homerskom grčkom diskursu ne postoji pojam *tijelo* u suvremenom smislu, već samo *leš*.⁵ Čak i u dubljim analizama antičkog poimanja tijela ne nailazimo na konotaciju kakvu susrećemo u modernom dobu. To je zato što u antičkom kontekstu ne postoji jasna demarkacijska linija između tijela i uma, kao što će to pitanje početi biti artikulirano u 12. stoljeću i kasnije u teozofskim refleksijama svetog Augustina.⁶ Potonje refleksije u kasnijim će se stoljećima sekularizirati i utjeloviti u jedinstvu mišljenja i bivstvovanja kroz Descartesovu formulu *cogito, ergo sum*. Također, ovu problematiku nalazimo rafiniranije i originalnije obrađenu kod Spinoze.⁷

Odnos između tijela i uma ostaje izrazito relevantan i u suvremenoj analitičkoj filozofiji, osobito u raspravama unutar filozofije uma i neuroznanosti, koje od 1970-ih godina kontinuirano održavaju tu temu kao jedno od središnjih pitanja refleksije. Danas je ona široko poznata kao »problem tijela i uma« (engl. *the mind-body problem*).

Iako ovdje nije moguće pružiti iscrpnu analizu tog odnosa – jer to nije primaran cilj ovog rada – potrebno je razumjeti kako je ta dihotomija oblikovala

način mišljenja u društvenim znanostima, a posebno u filozofiji, u konstruiranju diskursa o tijelu. U tom kontekstu, ovaj će rad nastojati analizirati dvije perspektive, konstruktivističku i feminističku, koje svaka na svoj način pokušavaju izgraditi vlastiti »narrativni identitet«⁸ (Ricœur) nasuprot dominaciji tradicionalnog filozofskog diskursa, prisutnog i u drugim društvenim i humanističkim znanostima.

1.1. *K promjeni povijesti dihotomije uma i tijela*

Epistemološka konstrukcija koja je omogućila razvoj sociologije tijela ostvarena je kritikom koja odbacuje objašnjenja i tumačenja društvenih pojava i ljudskog ponašanja utemeljenim isključivo na biološkim premisama. Povijest »isključivanja«⁹ tijela iz socioloških promišljanja i izučavanja rezultat je jednosmjernosti sociološke znanosti na njezin glavni objekt, društvo i duh, dok je po strani ostavljala ulogu i značaj koje tijelo ima kao važno polazište proučavanja društvenih fenomena.

Usprkos »isključenosti«, tijelo je u sociološkoj teoriji ipak preživjelo budući da je kao zasebna kategorija dublje problematizirano s početka stvaranja modernih društava. Posljedično, tijelo postaje središnja metafora za objašnjavanje ljudskih interakcija i društvenih fenomena. Za fokusiranost socioloških studija na tijelo treba zahvaliti doprinosima mnogih akademskih disciplina. Stoga se za povijest proučavanja sociologije tijela ne može reći da je homogena znanost, već da je interdisciplinarnog karaktera.

»Odsutnost«⁹ tijela u socijalnoj teoriji izravno je povezana s društvenim okolnostima, odnosno s razvojem moderne koja je tijelo vratila u posjed i pod nadzor individue. Smatra se da su s idejama i konceptima koji su razvijani u drugoj polovici 20. stoljeća postavljeni inicijalni i najvažniji teorijski temelji konceptualizacije tijela, a da je tek u 21. stoljeću sociološka teorija uspjela razumjeti i definirati tijelo kao društveno-povijesni objekt. Sociolog Bryan Stanley Turner, kojeg smatraju jednim od glavnih doprinosa razvoju sociologije tijela, razlučuje četiri glavne razvojne linije u 20. stoljeću, koje su doprinijele sustavnijem profiliranju društvenih i kulturnih istraživanja tijela.⁹

2

Ibid., str. 229.

3

Ibid., str. 233.

4

Ibid., str. 229.

5

Ibid., str. 223.

6

Wilhelm Windelband, *A History of Philosophy. With the Especial Reference to the Formation and Development of Its Problem and Conceptions*, prev. James H. Tufts, Elibron Classic, New York 2001., str. 301–309.

7

Jedno veoma zanimljivo i razjašnjavajuće čitanje – kao rekonfiguracija pristupa problemu tijela kod Spinoze – može se pronaći kod: Gilles Deleuze, *Spinoza. The Practical*

Philosophy, prev. Robert Hurley, City Lights Books, San Francisco 1988.

8

Paul Ricœur, *Oneself as Another*, prev. Kathleen Blamey, The University of Chicago Press, Chicago 1992.

9

Kako ističe Chris Shilling, drugi utjecajan faktor bio je promjena demografskih modela u zapadnim društvima, odnosno tendencija starenja stanovništva što je prouzročilo medicinske i ekonomske problema, kao i negativan imidž pri portretiranju starih osoba. Treći važan čimbenik koji je usmjeravao pozornost prema tijelu bila je potrošačka kultura vezana sa strukturom i funkcioniranjem poznog kapitalizma. Pirom je i tehnološki razvoj i napredak medicine stvarao potrebu za promjenama i novim dimenzioniranjem tijela. Posljedično, ti su procesi rezultirali povećanjem i usložnja-

Prvo, promjene u masovnoj proizvodnji i potrošnji, počevši od 20-ih godina prošlog stoljeća, dovele su do povećane eksploatacije jeftine robe i pomogle osnaživanju tijela kao markera identiteta. To znači da tijelo postaje životni stil: ljudi iz različitih klasa počinju koristiti ukrase radi signaliziranja i označavanja seksualnost, spola i društvenog statusa. Drugo, razvoju sociologije tijela pridonijeli su teoretičari postmoderne, i to dovođenjem u pitanje subjekt/objekt razlike, koja je u modernizmu bila prevladavajuća. Uz dodatno pojašnjenje da je za razvoj sociologije tijela od pomoći bio i kartezijanski dualizam, promovirajući ideje odvojenosti tijela od uma. S druge strane,

»Postmoderna teorija sugerira da ljudsko tijelo nije različito i odvojeno od sebe, već je duboko isprepleteno s identitetom i prezentacijom. Temeljnu ulogu u modernoj analizi tijela odigrao je izravno strukturalizam zbog odbacivanja kartezijanskog dualizma, a neizravno i putem analize tijela kao metafore.«¹⁰

Treće,

»Feministički je pokret bio glavna snaga koja je dovela u pitanje dominantne biološke svjetonazore o tijelu.«¹¹

Četvrto, studije francuskog filozofa Michela Foucaulta potaknule su duboku i bogatu filozofsku, antropološku, sociološku i povijesnu analizu društvenog stvaranja tijela upotrebom pojmova *disciplina* i *nadzor*.

2. Glavne teorijske perspektive o tijelu

Sociološku misao o tijelu karakteriziraju različita stajališta, no za točnije definiranje razvojnog puta sociologije tijela više je nego neophodna epistemologija triju glavnih pristupa: *naturalističkog*,¹² *konstruktivističkog* i *fenomenološkog*.

Da bismo se pozabavili *naturalističkim* nasuprot *konstruktivističkom* i *fenomenološkom* pristupu, važno je najprije definirati podjelu između *prirodnog* i *društvenog* u proučavanju tijela. Prirodnjaci su vjerovali da je tijelo stvaran entitet, koji se može adekvatno analizirati kao biološki fenomen; konstruktivisti definiraju tijelo kao oblikovano i ograničeno te zamišljeno od strane društva. Sve do 18. stoljeća naturalistički pristup razumijevanju i poznavanju tijela imao je veliki utjecaj na način na koji su ljudi spoznavali i doživljavali tijelo i društvo. U okviru naturalističkog pristupa, tijelo je kategorizirano kao društveno vlasništvo. Društveni odnosi i individualna ponašanja objašnjavaju se u potpunosti pozivanjem na biološku osnovu, pristup koji je pomogao i pridonio opravdavanju rodni nejednakosti, diskriminaciji i rodnom nasilju.

Fenomenološki pristup razumijevanju tijela temelji se na načinu ili »proživljenom iskustvu« svakodnevnog života, te nudi raznolikiju perspektivu razumijevanja tijela. Ova je perspektiva također ponudila novi način proučavanja tijela ističući načine na koji ljudi vide, tumače i doživljavaju tijela u svojim svakodnevnim životima.

U kontekstu o kojem govorimo, nećemo se zadržavati ni na naturalističkom, ni na fenomenološkom pristupu; umjesto toga, fokusirat ćemo se na konstruktivističku perspektivu te, kroz njezinu razradu, izgraditi most prema feminističkom pristupu. Ovo proizlazi iz činjenice da su ove dvije perspektive duboko povezane – kako na praktičnoj, tako i na diskurzivnoj razini.

2.1. Društveni konstruktivizam – tijelo je društveno

Socijalno konstruktivistički pristup predstavlja početnu točku za odvajanje tijela od biološke osnove. Tijelo se više ne vidi kao određeno prirodom, biološki, već je pod utjecajem društvenog i kulturnog konteksta, vanjskih kulturnih čimbenika kao što su jezik, ideologija, diskurs i spoznaja.

»Stavovi socijalnog konstruktivizma jedinstveni su u odbijanju ideje da se tijelo može adekvatno analizirati kao puko biološki fenomen.«¹³

Iako je konstruktivistički pristup uspio izgraditi zajednički put u suprotstavljanju naturalističkom pristupu tijelu, i dalje postoji različito argumentiranje oko toga koji su preduvjeti i kako oni utječu na poimanje tijela. Stoga, na temelju razlika u stilu njihovih spisa, često se stječe dojam da među autorima ima različitih perspektiva, unatoč tome što pripadaju zajedničkoj perspektivi. Međutim, u tom nizu raznolikih studija o tijelu u okviru društvenog konstruktivizma, Turner uspijeva dekonstruirati ovaj pristup kao jedinstvenu, koherentnu doktrinu.

Prvo, kako Turner ističe:

»... postoji velika raznolikost različitih i kontradiktornih perspektiva. Različiti tipovi konstruktivizma predstavljaju vrlo različite prikaze ljudskog djelovanja i stoga imaju različite implikacije za razumijevanje društvenih odnosa.«¹⁴

Druga kritika koju je uputio socijalnom konstruktivizmu tiče se poricanja proživljenog iskustva tijela, važnog pitanja za razumijevanju društvene konstrukcije tijela.

»Kulturne reprezentacije tijela su povijesne, ali postoji i iskustvo utjelovljenja koje se može razumjeti samo tretiranjem tijela kao proživljenog iskustva.«¹⁵

Teorija socijalnog konstruktivizma isključuje analizu fenomenologije svakodnevnog svijeta, pa tako i života tijela. Treća je kritika uglavnom usmjerena na fragmentarni način na koji socijalni konstruktivizam tretira društvene fenomene.

»Konstrukcionizam kao kulturna teorija ne pita jesu li neki društveni fenomeni društveno konstruirani od drugih.«¹⁶

vanjem kontrole tijela, uz krize prepoznavanja i razumijevanja manifestiranja novih identiteta. Upravo su u ovoj poznijoj fazi razvoja svijesti o značaju tijela pokrenuta temeljna pitanja o značenju, granicama i rekonceptualizaciji istog.

10

Bryan S. Turner, *The Body & Society. Explorations in Social Theory*, Sage Publications, London 2008., str. 50.

11

Ibid., str. 208. O važnosti feminističkog pokreta za razvoj sociologije tijela detaljnije ćemo govoriti u poglavlju »Feministička teorija i tijelo – ključni problemi u ispitivanju tijela«.

12

Vrijedno je napomenuti da je naturalističko gledište usmjereno na tvrdnju da sposobnosti i

ograničenja ljudskih tijela određuju pojedince i stvaraju društvene, političke i ekonomske odnose. Stoga je sociologija tijela uspjela pokrenuti mnoge važne probleme, među kojima je jedan od najvažnijih odnos *prirode* i *kulture*.

13

Chris Shilling, *The Body and Social Theory*, Sage Publications, London 2000., str. 62.

14

Ibid., str. 12.

15

Ibid., str. 11.

16

Ibid., str. 64.

Polazeći od te činjenice nemoguće je analizirati teorije komparativnom metodom. Svaki od istraživača unutar društveno konstruktivističkog pristupa razmatrat će se odvojeno. Međutim, ono što je zajedničko svim studijama, barem iz ove perspektive, jest usredotočeni napor da se fokusiraju na ontologiju tijela, orijentacija da se odgovori na bitno pitanje – što je tijelo?

Kao najutjecajni teoretičari socijalnog konstrukcionizma koji su razvili temeljne ideje o tijelu mogu se smatrati Michel Foucault i Erving Goffman. Foucaulta su zanimali učinci moći kao i utjecaj institucija na njega, dok je Goffmanov pristup poznat po tome što tijelo smatra simboličkim interaktorom. On ističe interakcije osobnih ponašanja, odnosno načina na koji pojedinci doživljavaju sebe i druge. Što se tiče konstruktivističkog pristupa tijelu, Chris Shilling piše da su sociolozi, prije nego što je ovaj pristup postojao, tradicionalno prihvaćali dualni pristup tijelu i da su se vrlo rijetko fokusirali na važnost tijela. Socijalno-konstrukcionistička perspektiva osporava ovu tendenciju uvodeći društvo u tijelo.

Foucaultova teorija tijela povijesni je narativ, pri čemu se »poviješću« aludira na ideju da je tijelo bilo i jest subjekt kontrole i moći u društvu. Kao filozof i teoretičar 20. stoljeća, najutjecajni za razvoj sociologije tijela, on smatra da o tijelu treba razmišljati kao o složenom društvenom i političkom subjektu, koji je uključen u društvene odnose moći i znanja. Po Foucaultovu mišljenju, tijelo nije dano kao objekt od strane metafizičkog entiteta, već je učinak specifičnih povijesnih i kulturnih praksi moći i znanja. Za Foucaulta, tijelo nije nešto objektivno što stoji izvan povijesti i kulture. Umjesto toga, on tvrdi da društvo i povijest kontinuirano oblikuju tijelo. Iako se većina teorija slaže da za Foucaulta tijelo ima povijest, bilo je neslaganja oko definicije onoga što zapravo za Foucaulta jest »tijelo«. Općenito gledano, čini se da podržava pojam tijela kao ontološkog objekta i istodobno jasno definira tijelo kao povijesno konstruirani subjekt. Na temelju ove definicije, konstrukcija odnosa između povijesti i tijela ne može se odrediti sve dok se ne uključe foucaultovski analitički i esencijalni koncepti kao što su *moć* i *znanje*. U svoja dva djela *Rađanje klinike. Arheologija medicinskog opažanja* i *Povijest ludila u doba klasicizma*, Foucault se bavio posebnim povijesnim odnosima između oblika znanja i moći koju tijelo nosi. Međutim, ne uspijeva jasno konceptualizirati odnos *moć/znanje/tijelo* i nema jasnog identificiranja tijela kao objekta funkcioniranja odnosa moći u suvremenom društvu.

Odnos između znanja i tijela kao objekta primjene tehnika moći postaje jasniji u njegovom poznatom djelu *Nadzor i kazna. Rađanje zatvora*. U ovom radu Foucault objašnjava »kako su vidljiva tijela predmet kulturnog nadzora i postoje kroz disciplinske oblike moći«. ¹⁷

»Moć dolazi odozdo; inducira se u tijelu i proizvodi se u svakoj društvenoj interakciji.« ¹⁸

Unatoč takvim i sličnim promišljanjima o tijelu, vrijedi istaknuti da Foucault ne iznosi nikakvu »teoriju« tijela, već da *tijelo* koristi kao metodu kojom uspijeva ilustrirati vrste moći, discipline, kazne i ugnjetavanja. Stoga je Foucault poznatu filozofsku izjavu »tijelo je zatvor duše« preokrenuo u »duša je zatvor tijela«, obrat kojim daje značaj o ulozi i važnosti tijela u složenim odnosima moći, znanja i povijesti.

Za daljnje razumijevanje socijalnog konstruktivističkog pristupa važan je i doprinos Ervinga Goffmana. On nije bio previše fokusiran na tijelo u kontekstu neke specifične studije posvećene tijelu, već tijelo koristi kao ključan element u analizi društvenih interakcija i očitovanja identiteta. Za Goffmana,

tijelo ima »dramatično obilježje«, u smislu da ono određuje kako pojedinci prenose i doživljavaju informacije putem fizičkog ponašanja i izraza lica. On nudi dublje razumijevanje kako tijelo i fizičko ponašanje utječu na društvene interakcije i izgradnju društvenog identiteta. Njegove su studije usmjerile promjenu percepcije izvan puko fizičkog aspekta tijela k novom razumijevanju uloge tijela kao složenog subjekta u kontekstu društva i društvene komunikacije. Kod »dramaturškog« modela tretiranja odnosa tijela i društva Goffman koristi metaforu kazališne predstave, s glumcem i publikom, uspoređujući utjecaj društvenog života na osobni identitet pojedinaca.¹⁹ On je istraživao »predstavljanje sebe« u društvu kao procesu koji zahtijeva pažljivo promišljanje načina za upravljanje svojim izgledom, ponašanjem i govorom, te konstatira:

»Društveni uspjeh ovisi o sposobnosti upravljanja samim sobom i od stjecanja odgovarajućih interpersonalnih vještina, a uspjeh u osnovi ovisi od prikazivanja svoje slike koja je prihvatljiva drugima.«²⁰

Stvaranje imidža i upravljanje njime postaje ključno, ne samo za političku karijeru nego i za organizaciju svakodnevnog života. S druge strane, uspješna slika sebe zahtijeva uspješna tijela, koja su »uvježbana, disciplinirana i orkestrirana za poboljšanje naše osobnosti.«²¹ Za razliku od Foucaulta, koji je prvenstveno bio usredotočen na moć i kontrolu tijela, Goffman je više orijentiran na integraciju tijela kao dijela ljudskog djelovanja. »Tjelesni idiom« jedan je od središnjih Goffmanovih pojmova koji označava uobičajeni oblik neverbalne tjelesne komunikacije, kao najvažnijeg elementa javnog ponašanja, a u općenitom smislu upotrebljava se za označavanje »odijevanja«, »pokreta«, »držanja«, »zvuka«, »fizičkih radnji«, »ukrašavanje lica« kao »emocionalnih izraza«.

»Idiom tijela je konvencionalizirani diskurs, ali u isto vrijeme i normativni diskurs«, objašnjava dalje Goffman, Društvenom akteru dopušteno je »prenijeti samo određene informacije u skladu s društvenom situacijom s kojom se suočava. Postoje određena društvena pravila za uključivanje društvenih aktera.«²²

Po Goffmanovu mišljenju, ove informacije, koje emitiraju tijela, klasificiraju se kao informacije i stvaraju zajedničke rječnike tjelesnog idioma s kategorijama koje hijerarhijski označavaju i klasificiraju ljude prema tim informa-

17

Irene Diamond, Lee Quinby (ur.), *Feminist & Foucault. Reflections on Resistance*, Northeastern University Press, Boston 1988., str. 6.

18

Barry Smart, *Michel Foucault*, Routledge, New York – London 2022., str. 69.

19

Dramaturgija je sociološka perspektiva koja se obično koristi unutar mikrosociologije za analizu društvenih interakcija svakodnevnog života. U sociologiji je termin prvi usvojio Erving Goffman, te je razvio velik dio terminologije i ideja u svom djelu *Predstavljanje sebe u svakodnevnom životu* (1959.). Goffman stvara kazališnu metaforu definirajući način na koji se jedno ljudsko biće predstavlja drugome na temelju kulturnih vrijednosti, normi

i uvjerenja. Cilj je ove samoprezentacije prihvaćanje od strane publike kroz pažljivo izvedeni performans. Ako glumac želi biti uspješan, publika će ga vidjeti onakvim kakvim on želi da ga se vidi.

20

B. Turner, *The Body & Society*, str. 98.

21

Ibid.

22

Raluca Bălăiță, »The Body and the Social Construction of Reality in Erving Goffman's Microsociology«, u: Antonio Sandu, Tomita Ciulei, Ana Frunza (ur.), *Logos Universality Mentality Education Novelty*, European Publisher, London 2016., str. 102–107.

cijama. Posljedično, ove klasifikacije imaju dubok utjecaj na načine na koje pojedinci nastoje upravljati i prezentirati svoje tijelo. Ove dvije značajke Goffmanova pristupa sugeriraju da ljudska tijela imaju dvostruku smještenost. Tijela su vlasništvo pojedinaca, ali ih definira i društvo. Ovaj pristup, kako ističe Shilling, leži u srži treće glavne karakteristike Goffmanova pristupa tijelu. Naime, u Goffmanovu radu

»... tijelo igra važnu ulogu u posredovanju odnosa između samoidentiteta ljudi i njihovog društvenog identiteta. Društvena značenja koja se pridaju određenim tjelesnim oblicima i izvedbama imaju tendenciju da se internaliziraju i vrše snažan utjecaj na osjećaj sebe i osjećaje intrinzične vrijednosti.«²³

Goffman priznaje utjelovljene dimenzije ljudskog djelovanja kada ljudi pokušavaju upravljati i kontrolirati svoja tijela. Za njega naša sposobnost interakcije u društvu i realiziranje željenih rezultata unutar specifičnih društvenih konteksta ovisi od samoupravljanja dijelova našeg tijela. Glavna je tema Goffmanova rada tretiranje tjelesne kontrole i izgleda kao ključnih komponenti u svakodnevnim susretima među ljudima. Goffman predlaže da ako želimo spriječiti poremećaje u društvenim interakcijama, onda moramo naučiti upravljati svojim tijelima, uključujući ponašanje, zvukove, mirise i izraze lica. Ljudsko djelovanje nastaje na temelju toga kako odlučimo djelovati unutar različitih, često ograničenih okolnosti. Stoga, kako smatra Goffman, »tijela koja nemaju samokontrolu riskiraju da budu stigmatizirana«.²⁴

2.2. Feministička teorija i tijelo – ključni problemi u ispitivanju tijela

2.2.1. Biološki determinizam – odvajanje između »spola« i »roda«

Feministička teorija tijela bila je prvenstveno usmjerena na proučavanje odnosa između tijela i ženskog iskustva u društvu, fokusirajući se na percepciju, iskustva i rizike povezane s njihovim tijelima u kontekstu patrijarhalnih struktura društva. Posljedično, ova je perspektiva izražavala stalni interes za tijelo i utjelovljenje, tako da je tijelo postalo središnji fokus akademskih studija u drugoj polovici 20. stoljeća.

Bitni koncepti o tijelu uglavnom su razvijani oko tema u kojima je tijelo analizirano kao mjesto moći i kontrole, gdje je patrijarhat diktirao svoje standarde i vrijednosti, dok su ženska tijela posljedično kategorizirana kao drugi spol podvrgnut nametnutoj i zdravoj za gotovo uzetom mizoginoj kulturi. Kod feminističkih teorija vrlo je važno pitanje objektivizacije u poimanju tijela žene, budući da se u mizoginoj kulturi ono promatra kao objekt seksualnog užitka i konzumerističke kulture, pri čemu se ženskom tijelu daje samo pasivna i submisivna uloga. Stoga se u temeljima izgradnje feminističke teorije nalazi metoda dekonstrukcije patrijarhata kao vrijednosti koja pretendira definiranje dostojanstva i granica ženskog tijela. Feministička teorija tijela ukazuje na mehanizme patrijarhata kojima se kontrolira i ograničava ženska autonomija nad njihovim tijelima, uključujući njihovo pravo na pobačaj, donošenje odluka o zdravstvenoj skrbi i izražavanje rodnog identiteta.

I kulturalno značenje ljepote predstavlja pitanje kojim feministička teorija dolazi do ideje o ljepoti kao društvenom i kulturnom konstrukt, te kako taj nametnuti konstrukt oblikuje standarde o ženskom tijelu. Općenito, feministička teorija tijela ima za cilj jačanje svijesti o autonomiji žena u odnosu na vlastito tijelo, suprotstavljajući se patrijarhalnim strukturama discipline i kontrole.

U tom smislu, feministička je teorija

»... često bila kritična prema naturalističkim objašnjenjima seksa i seksualnosti, kao teorijama koje pretpostavljaju da se smisao društvenog postojanja žena može izvesti iz nekih činjenica njihove fiziologije. Kod razlikovanja spola od roda, feminističke teoretičarke osporavale su uzročno objašnjenje koje tvrdi da spol diktira ili čini nužnim određena društvena osmišljavanja ženskih iskustava.«²⁵

Međutim, da bi se jasnije definirao način na koji feminističke teorije pristupaju tijelu, filozofkinja Elizabeth Grosz, kroz pregled razvoja teorijske povijesti o tijelu, uspijeva definirati i kategorizirati tri skupine feminističkih znanstvenica koje su doprinijele konstituiranju i snažnom pozicioniranju tijela u feminističkim studijama. »Egalitarni feminizam« prva je kategorija, a u koju Elizabeth Grosz svrstava Simone de Beauvoir,²⁶ Shulamith Firestone, Mary Wollstonecraft, liberalne i konzervativne feministice, uključujući i ekofeministice. Ove feminističke predstavnice ženska tijela smatraju preprekom za uključivanje žena u moć koju patrijarhalna kultura daje muškarcima. Grosz na tome tragu konstatira:

»... one su prihvatile patrijarhalne i mizogine pretpostavke o ženskim tijelima, kao bližim prirodi, manje odijeljenim i izravnije povezanim s 'objektima' nego što su to tijela muškaraca.«²⁷

U drugu kategoriju Grosz svrstava »socijalne konstrukcionistice« u koje su uključene Julia Kristeva, Nancy Chodorow, marksističke feministice i psihoanalitičke feministice. Kod ove kategorije, tijela se razumiju kao

23

Ibid.

24

U djelu *Stigmatizacija. Bilješke o obrani neograničenih osoba* (1963.), Goffman ispituje bit i utjecaj stigme na društvene živote pojedinaca. Upotreba izraza »stigma« odnosi se na opis negativnih atributa koje društvo pripisuje pojedincima ili skupinama, označavajući ih kao različite, nestabilne ili neprimjerene društvenim standardima. Prema njegovu mišljenju, postoje tri vrste stigme: fizička, moralna i grupna stigma. Fizička se odnosi na vanjski izgled pojedinaca, kao što su vidljivi deformiteti ili bolesti. Ove osobine mogu uzrokovati diskriminaciju i isključenje iz društva. Druga se stigma uglavnom bavi moralnim ponašanjem pojedinaca. Osuđene osobe, koja su eventualno prekršile društvene norme, na meti su ove stigme. Treća se vrsta stigme uglavnom odnosi na pripadnost pojedinaca određenim grupama, primjerice LGBTQ+, razne manjinske, etničke, vjerske itd.

25

J. Butler, »Aktet Performative dhe Kushtetimi i Gjinišë: Ese në Fenomonologji dhe Teori Feministe«, prev. Jetlir Buja, Institut Britmi, Priština 2021.

26

Feminizam drugog vala može se smatrati glavnim doprinositeljem aktualizacije tijela u

feminističkoj teoriji, inspiriranoj francuskom egzistencijalistkinjom Simone de Beauvoir. Na početku drugog vala feminizma, Simone de Beauvoir (1953.) usporedila je seksualnost ženskih genitalija s »močvarom mesoždera«, dok je Shulamith Firestone (1979.) optimistično očekivala vrijeme kada će napredne reproduktivne tehnologije moći osloboditi žene od »opresivnih« prirodnih uvjeta reprodukcije. Tijelo je važan dio nečije situacije, a Beauvoir mu daje veliki prostor u *Drugom spolu*. U raspravi o tijelu poziva se na Heideggera, ali i na Sartrea i Merleau-Pontyja, te zaključuje da tijelo »nije stvar, ono je situacija«. Za Beauvoir, ljudsko biće nije svijest vezana kao subjekt za tijelo kao objekt. Naprotiv, tijelo se živi kao situacija. Teoretiziranje »tijela«, odnosno stvaranje odnosa između tijela i sebe kod žena, zauzima važno mjesto u njezinom radu *Drugi spol*. U prvom dijelu svog rada, postavljajući pitanje »Što je žena?«, ona tvrdi da preispituje ulogu biologije u formiranju i stvaranju osobnog identiteta žene. Tretman biologije kod Simone de Beauvoir pridonijelo je stvaranju dihotomiju spol/rod, iako ona kod nje nije izravno opisana.

27

Elizabeth Grosz, *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism*, Indiana University Press, Indianapolis 1994., str. 15.

»... sirovine za uvođenje i interpelaciju ideologije, ali kao mediji komuniciranja, a ne predmet ili fokus ideološke proizvodnje/reprodukcije.«²⁸

Glavni pristup povezan s ovom kategorijom istraživača tijela, kako ističe Grosz, odbacivanje je biologije koja tijelo žene koncipira u opresivnom značenju.

Njezinu treću kategoriju feministica čine znanstvenice koje ističu »spolne razlike«. U ovu kategoriju spadaju Luce Irigaray, Hélène Cixous, Gayatri Chakravorty Spivak, Monique Wittig i Judith Butler. Upravo se ova skupina znanstvenica izdvaja kao najvažnija po pitanju studija tijela. Prema njima, »tijelo je ključno za razumijevanje psihičke i društvene egzistencije žene, ali se tijelo više ne shvaća kao ahistorijski, biološki ili kulturni objekt«.²⁹ Pitanja vezana uz svakodnevni život žena postaju glavne teme njihovih istraživanja i studija. Rađanje, a sukladno tome i

»... medikalizacija ženskih tijela, majčinstvo, tjelesni izgled, održavanje ljepote, dijetalna prehrana, estetska kirurgija, seksualnost, seksualna nasilnost, zdravlje žena, medijska reprezentacija i bezbrojne druge teme usmjeravaju feminističku pozornost na tijelo.«³⁰

Slijedeći razvoj feminističke povijesti o tijelu i njegovu kategorizaciju, od vitalne je važnosti razmatranje glavnih pitanja na kojima je konceptualizirano tijelo kod feminističke misli.

Kathy Davis opisuje tri takva ključna pitanja, nastojeći prevladati različite teorije i metodologije. Polazeći od esencijalne trijade koju čine *promjena*, *dominacija* i *subverzija*, ona uspijeva točnije prikazati kako je tijelo shvaćeno u feminističkoj teoriji. Upravo je uz pomoć kategorije *promjene* uspjela jasno artikulirati kako terminološka distinkcija spol/rod uspostavlja temelj konceptualne promjene tijela u konačnom odvajanju od biološkog. Ova razlika postaje »način kako se izlazi iz biološkog determinizma«.³¹ Razlika se tretira u okviru stare sheme priroda/kultura koja je determinanta patrijarhata kao sustava koji legitimira odnos moći muškaraca nad ženama i rodnu neravnopravnost. Upravo je terminološka distinkcija spol/rod, razvijena oko 1950-ih i 1960-ih godina, stvorila osnovu za znanstveni pomak od pristupa kako je biologija ta koja određuje uloge žena i muškaraca u društvenom životu. Feministice su bile nezadovoljne kada su žene u društvu definirane u odnosu na njihov biološki potencijal, a ne kao društvena bića, osobito u odnosu na majčinstvo. Iz čistog razloga što je većina žena biološki sposobna rađati djecu, sve su žene posljedično definirane kao potencijalne, stvarne ili neuspješne majke.³²

Feministička misao, zahvaljujući problematiziranju koncepta *spola* i *roda*, posredstvom pojmova kao što su *žena* i *muškarac*, *žensko* i *muško*, *ženstvenost* i *muškost*, dovela je u pitanje ontološke temelje seksualnosti. Posljedično, ponuđena je perspektiva koja je omogućavala propitivanja prirodne i biološke osnove spola i hijerarhijski uspostavljanje podjele na spolove koja je prati. Ontološki status *prirode* ima posebnu važnost u raspravi o rodnim odnosima. Naime, žene su identificiranjem sa svojom anatomijom i biologijom definirale i svoju ograničenu ulogu unutar privatnog prostora. Biološke razlike između muškaraca i žena, posredovane društvenim i kulturnim kontekstom, oblikovale su konvencionalna stajališta definiranja uloge žene u društvu.

David Armstrong u svojoj knjizi *Politička anatomija tijela. Medicinsko znanje u Britaniji u dvadesetom stoljeću* piše:

»Ono što leži iza 'roda' nije neposredovana stvarnost, već druga razina društvenih konstrukata i klasifikacija; anatomija tijela je upravo takva klasifikacija. 'Rod' je društveni konstrukt koji posreduje drugačiji društveni konstrukt biologije.«³³

Individualna iskustva također su postala bitna kao problematika bavljenja promjenom kao načinom razumijevanja utjelovljenja, koje se shvaća različito ne samo na temelju spola nego i zbog drugih pitanja povezanih s *rasom* i *seksualnošću*, koja su imala implikacije na individualne mogućnosti žena. Fenomenologija, koja se smatra pristupom koji se fokusira na način življenja, navela je feminističku teoriju da se fokusira na proživljeno iskustvo ženskih tijela i kao takva nudi višedimenzionalni pristup razumijevanju tijela.

Treći pristup, onaj subverzivni, zastupaju postfeministice tijela Elspeth Probyn, Judith Butler i Elisabeth Grosz, kao i *Queer Theory*. Ovaj je pristup reakcija na percepciju onoga što se podrazumijeva pod dominacijom.

»Mnoga empirijska istraživanja proučavala su aktivnu ulogu koju pojedinci igraju u suvremenim režimima tijela gdje se tijelo može promatrati kao mjesto za aktivnosti otpora i pobune.«³⁴

Judith Butler, u svojoj teoriji roda i spola, preokrenula je teorijsku koncepciju tijela kojom se bave feminističke predstavnice. Butler poziva na preispitivanje ontološke strukture identiteta zahtijevajući novu analizu pojmova spol/rod. Prema njezinim riječima, ova podjela fiksira identitete u dvije isključive kategorije, premda

»... rodni sustav nalaže svima da pripadaju jednoj spolnoj skupini (onoj koja je određena rođenjem) i da se usvoje načini postojanja i djelovanja koji su u skladu s društvenom definicijom njihovog spola, sankcionirajući pojedince koji odstupaju od tih rodni normi. Rodni sustav naređuje svakome da pripada jednoj spolnoj skupini (onoj određenoj rođenjem) i da usvoji načine postojanja i djelovanja koji su u skladu s društvenim definicijama njihovog spola, sankcioniranje pojedinaca koji odstupaju od ovih rodni normi.«³⁵

Unatoč njezinoj kritici ranog feminizma zbog podjele spol/rod, napredak feminističke teorijske misli o tijelu i preokret koncepcije žene kao biološkog tijela ostvaren je upravo zahvaljujući takvoj epistemološkoj podjeli između *spola* i *roda*.

28
Ibid., str. 17.

29
Ibid.

30
Ibid., str. ix. Zbog važnosti navedenih tema, one će u narednim poglavljima biti posebno obrađene, uvijek se osvrćući na teorijske i empirijske aspekte u našem društvenom, kulturnom i povijesnom kontekstu.

31
Kathy David (ur.), *Embodied Practices. Feminist Perspectives on the Body*, Sage, London 1997., str. 8.

32
Ibid.

33
David Armstrong, *The Political Anatomy of the Body. Medical Knowledge in Britain in the Twentieth Century*, Cambridge University Press, Cambridge 1983., str. 134.

34
Nancy Lesko, »*The Curriculum of the Body: Lessons from a Catholic High School*«, u: Leslie G. Roman, Linda K. Christian-Smith, Elizabeth Ellsworth (ur.), *Becoming Feminine. The Politics of Popular Culture*, Falmer Press, New York 1988., str. 123.

35
J. Butler, »Aktet Performative dhe Kushtetimi i Gjinisë«.

2.2.2 *S onu stranu »dihotomije« i »dualizma« – feministička perspektiva*

Pojmovi *dualizam* i *dihotomija* bili su stalna meta feminističkih kritika. Ti koncepti pojavljuju se kao oblik reprezentacije i društvene kontrole nad tijelima, gdje su njihova podjela i hijerarhija određene kulturama, normama i strukturama moći. Posljedično, feministička kritika primarno ima za cilj ispitati tjelesne podjele i dihotomije, ističući načine na koje se one koriste za ograničavanje slobode i autonomije pojedinaca, posebice žena. U tom kontekstu, cilj je eliminirati ograničenja da bi se promovirala šira i slobodnija percepcija tijela, oslobađajući ga od krutih podjela i hijerarhija nametnute od društva. Kako piše Claire Colebrook, razlike i podjele um/tijelo, ideali subjektivnosti ili individualizma, suprotnost između javne i privatne sfere, skupa s nizom pitanja povezanih s hijerarhijskim dihotomijama, također su doveli do produbljivanja podjela među spolovima.

Feminističke predstavnice, posebno u posljednjem desetljeću, kontinuirano su nastojale stvoriti nedualističke staze tretiranja tijela, kao jedinog načina da se razumije zašto su društvo, kultura i povijest zapravo prihvatili tako duboko razlikovanje tijela žena i muškaraca. Ovo prihvaćanje nužno je utjecalo, pa i dalje utječe, na podređeni društveni položaj žena i dominaciju muškaraca. Nadalje, iz perspektive feminističke teorije, »dualizam« se odnosi na načine razmišljanja koji su konceptualno hijerarhijskog karaktera. Drugim riječima, »dualizam« proistječe iz metafizičkog sustava koji čini srž zapadnog diskursa i tradicionalne filozofije, utemeljen upravo na ovakvim hijerarhijskim načinima razmišljanja. A to znači da je i kartezijanska dihotomija um/tijelo dala važan poticaj za razvoj feminističke misli o tijelu. Stoga je postmoderni feminizam nastojao na preformuliranju ovog dualizma tvrdeći da teorijski sustav koji nameće hijerarhiju tijelo/um usmjerava mišljenje prema reproduciranju dualnosti muško/žensko. Taj se polaritet smatra obilježjem patrijarhalne povijesti i postaje jako problematičan iz pozicija postmodernog feminizma.

Polazeći od onoga što Foucault naziva »kritičkim stavom«, Susan Bordo razmatra Descartesovu dihotomiju kao polazišnu točku za uspostavu rodne dihotomije muškarac/žena. U tom kontekstu, dihotoman način mišljenja koji se uspostavlja na Zapadu s Descartesom, Bordo ne povezuje usko s njegovim osobnim životnim kontekstom, već s posljedicama njegova mišljenja – posljedicama koje su mnogi suvremeni mislitelji i misliteljice problematizirali. Dovoljno je prisjetiti se kritika koje mu je uputio Foucault u ranom razdoblju svoga rada. U tom smislu, Bordo ovaj pristup naziva »kartezijanski maskulinizam mišljenja«. Po njezinom shvaćanju, mnogi moderni filozofi problematiziraju ovu intelektualnu tradiciju jer u njoj prepoznaju sustavno inferioriziranje žena. Ni sâm Descartes, kako napominje Bordo, nije iznimka – njegov se utjecaj može pratiti i kod Kanta, u pojedinim segmentima njegova djela. Karen J. Warren također je nastojala pokazati kako su dualizmi uspjeli stvoriti vrijednosti povezane s hijerarhijskim razmišljanjem i posljedično dominacijom muškaraca nad ženama.

»Neki konceptualni okviri su opresivni. Za naše svrhe, postoje tri tipične karakteristike opresivnih konceptualnih okvira, barem u zapadnim društvima, za razumijevanje ugnjetavanja žena.«³⁶

Hijerarhijsko vrijednosno razmišljanje Warren kategorizira kao prvu značajku opresivnosti konceptualnog okvira.

»Hijerarhijsko razmišljanje o vrijednosti uzdiglo je muškarce ‘gore’, a žene su ostale ‘dolje’, kultura je ‘gore’, a priroda ‘dolje’, um je ‘gore’, a tijelo ‘dolje’, razum ili intelekt je ‘gore’, a emocije su ‘dolje’.«³⁷

Potom nastavlja i s drugom značajkom prema kojoj je »ili – ili« ono što predstavlja

»... neprimjerene ili pogrešne, štetne dualizme vrijednosti, tj. ili – ili parove u kojima se razdvajaju pojmovi; oni se vide kao isključivi, a ne kao uključivi, suprotstavljeni su, a ne komplementarni, i gdje se neka visoka vrijednost pripisuje jednom zato što je različito od drugog.«³⁸

Za Warren, ti dualizmi također uspijevaju uvjetovati način na koji se stvarnost može percipirati i opisati.

»Oni se također konceptualno odvajaju kao suprotstavljeni aspekti stvarnosti, a koji zapravo mogu biti neodvojivi ili komplementarni, primjerice razum i emocija.«³⁹

Warren kroz logiku dominacije opisuje i treću, najvažniju karakteristiku. Kako ističe, radi se o »strukturi argumentacije koja objašnjava, opravdava i održava podređenost ‘inferiorne’ skupine ‘superiornoj’ skupini na temelju (navodne) superiornosti odnosno inferiornosti dotičnih skupina«, gdje onda »logika dominacije daje konačni moralni pečat i odobrene ‘opravdanoj’ podređenosti onoga što se smatra nižim ili manje vrijednim.«⁴⁰

Feministička je misao, kako je pokazano, s pravom uočila da je razmišljanje na dualistički i dihotomni način stvorilo metafizički sustav koji igra ulogu legitimiranja dominacije muškaraca i podređenosti žena, nastavljajući da implicitno raspodjeljuje ženi tijelo i emocije, a muškarcu um i razum.

Feministička kampanja o tijelu i politiziranje problema nejednakosti i nasilja nad ženama, koju su pokrenule feminističke aktivistkinje u zapadnim zemljama oko 1970-ih i 1980-ih godina, imala je ključnu ulogu u stvaranju nove emancipatorske društvene klime. Dok je s teorijskog aspekta fokus bio na ženskoj seksualnosti, u javnim je kampanjama isticana društvena nejednakost žena, da su one često žrtve institucionaliziranih društvenih predrasuda. Stoga su se feministice angažirale za društvene i političke promjene neophodne za sprječavanje nasilja nad ženama, posebno seksualnog nasilja. U ovom kontekstu, za feminističke aktivistkinje bio je imperativ prekidanje determinističkih odnosa između posebnih karakteristika ženskog tijela, njihovog mentalnog kapaciteta i društvenog položaja.

»Koristeći tijelo kao oruđe političke akcije i protesta, feminističke analize ženskog ugnjetavanja dovele su u pitanje i akademske konceptualizacije patrijarhata. Za razliku od teorija koje u porodici vidjeli osnovu položaja žene u društvu, jedan je broj feministkinja biološko tijelo počelo tretirati kao izvor patrijarhata.«⁴¹

Pravo žena da kontroliraju svoje tijelo postalo je ključno za organizaciju mnogih kampanja, prije svega za reproduktivna prava (kontrolu rađanja, abortus,

36

Karren J. Warren, »Critical Thinking and Feminism«, *Informal Logic* 10 (1988) 1, st. 31–44, ovdje str. 32, doi: <https://doi.org/10.22329/il.v10i1.2636>.

37

Ibid., str. 32.

38

Ibid., str. 32–33.

39

Ibid., str. 33.

40

Ibid.

41

Ibid., str. 32.

dobrovoljno majčinstvo). Također je afirmirano pravo žena na tjelesni integritet, da samo one mogu dati pristanak na to tko može dodirivati njihova tijela i pod kojim okolnostima, a 1970-ih i 1980-ih godina pokrenuta je kampanja protiv silovanja žena, koja se i danas nastavlja kao centralni motiv mnogih feminističkih akcija na globalnoj razini.

Feministička misao i akcije imale su važnu ulogu u rasvjetljavanju mnogih pitanja vezanih uz tijela žena. Tijelo je postalo važno jer je bitno za utjecaj i stvaranje različitih odnosa moći koji utječu na žene i povrjeđuju ih. Ovi aspekti moći također su pridonijeli činjenici da je tijelo postalo političko pitanje za mnoge feministice koje su se borile za kontrolu i prava nad svojim tijelima. Dočim je veza između feminističkog aktivizma i feminističke teorije bila nužna koordinacija za »vraćanje« ženskih tijela ženama. Međutim, baš kao što postoje različiti sociološki pristupi tijelu, feminističku teoriju generiraju različite discipline i teorijske perspektive. Bez obzira na različitost pristupa feminističkih teorija tijelu, sve su dijelile uvjerenje da je ženska seksualnost duboko ograničena diskurzivnim i disciplinskim praksama patrijarhata koje su kanalizirale tijela i subjekte u unaprijed određene rodne modele. »Tjelesni feminizam« je stoga, osim teoretske dekonstrukcije patrijarhalnih strukturalnih moći nad ženskim tijelima, utjecao i na političkom planu, naročito u zemljama demokratskih sustava, da se unaprijedi društveni položaj žena i da se usvoje liberalni zakoni kojima se ograničava ili ukida rodna neravnopravnost, premda u određenim društvima postoji značajan otpor konzervativnih i patrijarhalnih centara moći.

Na teorijskom planu, kako ističe poststrukturalistička feministica Luce Irigaray, konceptualna je bitka dobivena, feministička misao uspijeva preispitati tijelo i spolnu promjenu tijela izvan ograničavajućeg sustava binarnosti žensko/muško. Kako ističe Irigaray:

»... pozicioniranjem tijela kao statičkog, ahistorijskog i fiksnog, seksualnost tijela svodila se na anatomske razlike.«⁴²

Dočim inzistira na tome da spolna specifičnost tijela

»... ne govori o ženskom tijelu kao takvom, nego o imaginarnoj ženskoj morfologiji, tijelu koje nikada nije isto.«⁴³

Ona, naime, smatra da se ženstvenost stvara u kulturi u kojoj je muškost povučena iz tijela i u kojoj je ta nedosljednost privilegirana. Iako se na prvi pogled čini da daje prednost biologiji kao odlučujućem čimbeniku u stvaranju razlika u tjelesnim oblicima, ona uspijeva transcendirati pristup razbijanjem fiksnih parametara *spola i roda* s ciljem da se ženska seksualnost ne definira unutar nje same, stoga kaže na ilustrativan način:

»Između naših usana, tvojih i mojih, nekoliko glasova, nekoliko načina govora odzvanja beskonačno, naprijed-nazad. Jedno nikada nije odvojeno od drugog. Ti/Ja smo uvijek u isto vrijeme skupa.«⁴⁴

Može se stoga zaključiti da je cilj feminističke teorije bio pokušaj izlaska izvan granica biološkog tijela, kako bi se argumentirala činjenica da je zapadnjačka filozofska misao bila indiferentna prema ženskom tijelu, što je kočilo put prema prepoznavanju subjektivnosti žene i mnogih pitanja vezanih za ženu. Put koji su slijedili nije bio ponovno traženje i revalorizacija tijela, već tvrdnja da je idealni standard »bestjelesnog« subjekta jednako prikladan i dostižan ženama kao što je bio i muškarcima. Stoga su studije o središnjoj strukturi patrijarhata, zajedno s konceptom roda, pružile teorijski okvir koji je

pomaknuo uvjete rasprave s determinističkog biologizma na onaj u kojem se shvaća da uzroci seksualnog nasilja leže u društvenim i političkim sustavima koji proizvode i omogućuju rodnu nejednakost.

3. Društveni konstrukt ljepote – zašto žene trebaju biti lijepe

Umberto Eco, u jednom od svojih najopsežnijih studija o konceptu ljepote, nudi nam konceptualnu kartu putem koje shvaćamo da nije moguće doći do konačne definicije onoga što ljepota jest. To ne znači da je ljepota jednostavno relativna, već da se njezina upotreba i interpretacija – čak i unutar jedne povijesne epohe – mogu značajno razlikovati. Stoga svaka epoha i svaka kultura ima svoj način na koji poima i definira ljepotu – ili, kako sâm Eco ističe:

»... ono što nazivamo lijepim ovisi o različitim epohama i kulturama.«⁴⁵

Ipak, izvan tog kulturnog stroja, ljepota ostaje povezana s određenim temeljnim principima koji nas trajno angažiraju. Ona je sastavni dio naše ekspresije – od uzvišene estetike do heteronomija svakodnevnoga života. Predodžba ljepote kod žena, prisutna u antičkom grčkom mišljenju, ne pojavljuje se uvijek kao manifestacija u umjetničkim djelima; tek će se u kasnijim razdobljima taj pojam materijalizirati kao dio svojevrsnog estetskog oslobođenja. Kako naglašava Eco:

»Dogodilo se da su neki liričari stare Helade govorili o tipu ženske ljepote koji ćemo konkretno pronaći tek u slikarstvu i skulpturi jednog drugog razdoblja.«⁴⁶

U tom se kontekstu možemo zaustaviti na jednom od najznačajnijih djela koje otvara vrata estetskom oslobođenju ženske ljepote u ranoj renesansi: Botticellijevoj slici *Rođenje Venere*, koja tijelu žene daje slobodniji i prirodniji izraz.

Ecovu perspektivu možemo razumjeti kao diskurzivni alat pomoću kojega se otvara širi horizont u razumijevanju načina na koji su tijelo i ljepota konceptualizirani kroz različite povijesne kontekste. Nakon ovog preludija, naš će se refleksijski pristup konceptu ljepote u okviru socijalnog konstruktivizma otvoriti jednim iznimno intrigantnim citatom:

»Svako društvo je, kroz povijest, imalo standarde ljepote, ali nikada nije bilo tako intenzivnog bombardiranja medija koji su nam govorili kako bismo trebali izgledati. Naslovnice časopisa, filmovi, televizijske emisije i jumbo plakati puni su slika koje neprestano potvrđuju ideju da je 'ljepota' sve.«⁴⁷

Analiza *izgleda i ljepote* proizvela je različite teorijske, sociološke i feminističke perspektive. Analiza ovih dvaju koncepata sastavni je dio niza

42
Ibid.

43
Ibid.

44
Luce Irigaray, *The Sex Which Is Not One*, Cornwall University Press, Ithaca 1985., str. 209.

45
Umberto Eco, *Historia e Bukurisë*, prev. Shpëtim Çuçka, Dituria, Tirana 2011., str. 14.

46
Ibid., str. 14.

47
Prijevod na albanski jezik u knjizi *Ne dhe Trupi Ynë, në shekullin e ri. Libër i shkruar nga gratë për gratë*, prev. Pranvera Xhelo, Ditila Doraca, Qendra Kosovare për Studime Gjinore, Priština 2002., str. 20.

promjena koje je uglavnom proizvela moderna društvena organizacija individualnog življenja. Međutim, u širem teoretskom kontekstu, znanje o poimanju ljepote izražava se kroz dvije različite teorijske perspektive. Dok prva definira ljepotu kao ugnjetavanje, druga je perspektiva tretira kao kulturni diskurs. Iako su tretman odnosa moći i pitanje kako prakse ljepote funkcioniraju za kontrolu ili discipliniranje tijela usredotočene u obje teorijske perspektive.

Ali što je izgled? Prema sociološkim definicijama, *izgled* se odnosi na

»... način na koji se predstavljamo svijetu. Svaki dan donosimo namjerne odluke (svjesne ili ne) o tome kako se predstavljamo društvu – od osnovnih radnji osobne njege do odabira kirurške promjene aspekata našeg izgleda.«⁴⁸

Stoga je *ljepota* usko povezana s društvenim normama koje je tumače i vrednuju. Naime, čimbenik koji utječe na formiranje sebe, valja naglasiti, »zbog kojeg ljudi također mijenjaju svoj izgled, jest prilagođavanje ovim društvenim normama«.⁴⁹

Izgled i *ljepota*, proizvedeni u određenim društvenim i kulturnim kontekstima, postali su dio proučavanja društvenih znanosti. Naime, za rodne studije ta su dva pojma bila jednako važna kao i pretvaranje izgleda i ljepote u normu koja je utjecala na stvaranje i oblikovanje svjetonazora o tijelu i položaju žene u društvu. Danas, u vrijeme tehnološkog razvoja odijevanje *lijepog* ženskog tijela ne može se analizirati izvan utjecaja masovnih medija kroz koje dolazi do sve veće standardizacije ljepote. U tom su se kontekstu razvile kozmetička, modna i medicinska industrija koje promoviraju i usmjeravaju žene prema preoblikovanju vlastitog tijela, unatoč cijeni i boli koju uzrokuju estetski kirurški zahvati. Kao što piše Andrea Dworkin:

»... u našoj kulturi niti jedan dio ženskog tijela ne ostaje netaknut, nepromijenjen. Niti jedna crta ili ekstremitet nije pošteđen umjetnosti ili boli poboljšavanja; od glave do pete, svaka crta ženskog lica, svaki dio njenog tijela, podložan je modifikacijama, promjenama. Od 11. ili 12. godine do smrti, žena će potrošiti mnogo svog vremena, novca i energije na mijenjanje sebe. Ova je promjena stalna, proces koji se ponavlja.«⁵⁰

U razvijenoj industriji prikazivanja standardizirane slike ljepote, žene teško izmiču njenom utjecaju. Stoga se angažiranje žena na uljepšavanju vlastitog tijela čini puno problematičnijim pitanjem od statične definicije koja se podrazumijeva samo kao projekcija želje suprotnog spola o tome kako oni žele vidjeti žensko tijelo. Upravo, na temelju ovako kompleksne problematike povezanosti tijela s ljepotom, povijest feminističke teorije bilježi vrlo rano tretiranje ideala ljepote i uključenosti žena u praksu ljepote u specifičnom političkom i društvenom kontekstu. Kathy Davis, Susan Bordo i Naomi Wolf uglavnom su tvrdile da je u rodno raslojenom društvenom poretku ljepota sastavni dio izgradnje ženstvenosti. U tom kontekstu, s obzirom na ulogu i položaj žena, njihova se tijela idealiziraju kroz ljepotu. Pristup ljepoti kod žena nastavak je izgradnje svjetonazora o ženi kao inferiornom biću kojoj je potrebno stalno usavršavanje. Međutim, usprkos činjenici da se tretman ljepote kod žena smatra *podmuklim* načinom kojim društvo disciplinira ženska tijela feminističke studije nevoljko izražavaju osjetljivost na individualni tretman, osobito kada žene zbog određene patnje prepravljaju svoja tijela kako bi se prilagodile standardizaciji ljepote.

Tretman *ljepote* i njezine povezanosti sa seksualnošću, manifestiranja ženstvenosti i općenito pitanje utjecaja ljepote na društveni status žene počelo se teorijski raspravljati nakon što je Naomi Wolf 1991. godine objavila svoje

djelo *The Beauty Myth* (hrv. *Mit o ljepoti*). Ova je knjiga dala iznimni doprinos proučavanju podređenog položaja žene upravo zato što je podređenost vezana za svakodnevni život žene. Wolf je konstatala da je konstrukcija »standarda ljepote« nastala pod utjecajem patrijarhalne kulture koja se prenosi generacijama. Nadalje, smatra Wolf, utjelovljenje standarda ljepote sastoji se od dvaju elemenata: vanjske ljepote koja se može vidjeti fizički, te unutarnje ljepote koja nalikuje dobroti i vrlini. Međutim, standard ljepote nije samo proizvod pod utjecajem patrijarhalne kulture nego i društvena konstrukcija koja odgovara društvenim, ekonomskim i političkim promjenama. Tako da se proučavanjem tijela mogu povratno analizirati društvene promjene. U tom kontekstu, standard lijepog tijela također predstavlja jedan od izraza transformacija koja se događaju u nekom društvu.

Wolf u *Mitu o ljepoti* konstatira da su žene:

»... zarobljene u diskursu ljepote, držeći se stereotipnih standarda ljepote koje promovira kozmetička industrija, ne samo za sebe nego i za sve žene.«⁵¹

Koncipiranjem ljepote kao nametnutog društvenog konstrukta Susan Bordo, u svojem djelu *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture, and the Body*, analizira vezu »između kulture i mentalnih poremećaja, naglašavajući da se poremećaji kao što su anoreksija, nervoza i bulimija ne mogu jednostavno definirati iz medicinske i psihološke perspektive, već se moraju promatrati unutar kulturnog konteksta, jer se složena pravila kulture« sve više kulturološki šire »promicanjem standardiziranih vizualnih slika«.⁵² Kulturalni prijenosnici poput televizije i pisanih medija rade podmuklo kako bi »nametnuli modele tjelesne ljepote koji se tumače kao slobodne opcije koje biraju žene, a koje su u biti žrtve«.⁵³

No, prilagođavajući se standardu ljepote koji stvara društvo, u okviru takve koncepcije, žene stvaraju i vlastitu percepciju sebe i projiciraju svoju slobodu. Stoga, u proučavanju ženskog subjekta i njezina odnosa s tijelom, za razumijevanje tjelesne ljepote promiču se i rasprave o definiranju granica ženske slobode. Simona Chido u svojoj knjizi *Etička aktualnost idealne ljepote* piše da:

»... standardi ljepote precizno opisuju odnos koji će pojedinac imati sa svojim tijelom. Oni opisuju pokretljivost, spontanost, držanje, hod, namjene za koje može iskoristiti svoje tijelo. Oni precizno određuju razmjere njezine fizičke slobode.«⁵⁴

Odnos prema tijelu i percepcija ljepote također čine temeljnu osnovu postojanja standarda. Upravo su prerada tijela i različiti zahvati na tijelu u moderno doba pokušaj stvaranja slobode, počevši od tjelesnog kao polazišta za izgrad-

48

Kate Cregan, *Key Concepts. Body and Society*, Sage Publication, London 2012., str. 16.

49

Ibid.

50

Susan Bordo, *Unbearable Weight, Feminism, Western Culture, and the Body*, University of California Press, California 2001., str. 21.

51

K. Cregan, *Key Concepts*, str. 16.

52

S. Bordo, *Unbearable Weight, Feminism, Western Culture, and the Body*, str. 21.

53

Ibid., str. 17.

54

Simona Chido, »Ethical topicality of the ideal beauty«, *Lebenswelt. Aesthetics and Philosophy of Experience* 6 (2015) 1, str. 1–12, ovdje str. 6, doi: <https://doi.org/10.13130/2240-9599/4908>.

nje, a ide se i prema unutarnjoj slobodi. Ovi zahvati uključuju plastičnu kirurgiju, razne medicinske tretmane i estetske preinake. Pomlađivanje tijela u tom se kontekstu smatra načinom kako se postiže sloboda, počevši od fizičke, pa do izgradnje unutarnje slobode. Budući da standarde ljepote postavljaju društvo i mediji, pojedinci često osjećaju pritisak da ispune ta očekivanja. Estetski zahvati i plastična kirurgija postaju alati za postizanje ovih standarda, nudeći tretmane za poboljšanja izgleda i povećanja samopoštovanja. Na taj se način fizička sloboda može povezati s pozitivnijim samopoimanjem i osjećajem osobne moći.

4. Zaključak

Značenje *tijela* i *ljepote* dinamično je i višestruko, pod utjecajem interakcije osobnih iskustava u različitim društvenim i kulturnim kontekstima.

Koncepcija tijela kao društvenog konstrukta, kojom se bavi socijalni konstruktivizam, izgradila je novu dimenziju kritičkog ispitivanja načina na koji su društvene norme i vrijednosti utjecale na percepcije, ponašanja i stavove prema »tijelu« i »ljepoti«. Ta je perspektiva dovela u pitanje ideju da tijelo ima inherentno, biološko, fiksno značenje ili vrijednost, i umjesto toga postavila novo značenje, koje je oblikovano društvenim, povijesnim i kulturnim kontekstom u kojem tijelo postoji, živi. U tom kontekstu, tijelo više nije samo fizički entitet s unaprijed određenim biološkim atributima, kako ga je tretirala naturalistička perspektiva, već složen i dinamičan koncept oblikovan normama, vrijednostima i očekivanjima društava u kojima pojedinci žive.

Međutim, koncepcija tijela nije bila ograničena na objašnjenje tijela kao društvenog konstrukta. Početni razvoj proučavanja tijela bio je potpomognut teoretskim odvajanjem pojma kao čisto biološkog, ali ono samo po sebi nije bilo dovoljno da se važnost tijela unese u svakodnevnu praksu ljudskih objašnjenja i interakcija.

Kretanje tijela od teorijske razine poimanja tijela kao društvenog konstrukta do svakodnevnog života otkrilo je pravi život tijela. Ova fenomenološka perspektiva zasnovana na »živom tijelu« ispitivala je prakse i osjetljivosti pojedinaca u njihovim društvenim kontekstima i ponovno usmjerila pozornost na svakodnevnicu ljudskog postojanja. Stoga je ovaj filozofski svjetonazor ne samo uspio teoretizirati tijelo u više dimenzija nego je pomogao i nadahnuo feminističke znanstvenice da se usredotoče na ženska iskustva tijela, uključujući bavljenje standardom ljepote. Ovaj je pristup kategoriziran kao važna teorija u razvoju studija tijela i identificiranju izvora društvenih nejednakosti između muškaraca i žena.

Upravo na temelju ovako kompleksne problematike povezanosti tijela s ljepotom, povijest feminističke teorije bilježi vrlo rano tretiranje ideala ljepote i uključenosti žena u praksu ljepote u specifičnom političkom i društvenom kontekstu.

Međutim, *standard ljepote* nije samo proizvod pod utjecajem patrijarhalne kulture nego i društvena konstrukcija koja odgovara društvenim, ekonomskim i političkim promjenama. Proučavanjem tijela mogu se analizirati i društvene promjene. U tom je kontekstu tijelo također postalo bitna manifestacija kojom društvo teži promjenama.

Bitni elementi feminističke misli u tretiranju tijela uglavnom su bile teme koje su analizirale tijelo kao mjesto moći i kontrole, u kojem je patrijarhat nametnuo određene standarde i vrijednosti, a posljedično su ženska tijela kategorizirana kao drugi spol i podvrgnuta su nametnutoj i zdravo za gotovo uzetoj mizoginoj kulturi. Stoga se može zaključiti da je cilj feminističke teorije bio pokušaj izlaska izvan granica biološkog tijela, kako bi se argumentirala činjenica da je zapadnjačka filozofska misao bila indiferentna prema ženskom tijelu, što je kočilo put prema prepoznavanju žene kao subjekta, kao i mnogih pitanja vezanih za ženu. Međutim, objektivizacija žena dolazi kao rezultat dualističkog i dihotomnog mišljenja. Stoga je stvaranje nedualističkog puta tretiranja tijela bio jedini način da se shvati zašto društvo, kultura i povijest zapravo tako duboko razlikuju tijela žena i tijela muškaraca. Ovaj pristup nužno utječe na podređene živote žena i dominaciju muškaraca. Sveukupno, možemo vidjeti da ova studija ima za cilj pružiti novo razumijevanje, potpunije i bogatije razumijevanje tijela i ljepote, prepoznajući složenost i raznolikost filozofskih iskustava i tumačenja, kao i utjecaja struktura moći i rodnog identiteta.

Sibel Halimi

Body and Beauty in a Combination of Two Key Theoretical Perspectives

Abstract

This paper examines the concepts of the body and beauty from two key theoretical perspectives: constructivist and feminist. Constructivism is based on the view that the body and beauty are shaped through processes of socialization and are mutually conditioned within specific cultural and historical contexts. In contrast, the feminist perspective, critically analyzes the standards and norms related to the body and beauty, emphasizing that these standards are often shaped under the influence of patriarchal power structures. Thus, feminist theory promotes awareness of diversity by incorporating gender and sex into the understanding of the perception of the body and beauty. Through combining these two perspectives, the aim of this paper is to offer a deeper and more complex understanding of the concepts of the body and beauty – acknowledging the diversity of experiences and interpretations, as well as the influence of social power structures and gender identity.

Keywords

body, sexuality, patriarchy, duality, modernity, traditionalism, beauty, appearance, gender